

Předběžná studie o povaze metod

Ladislav Hejdánek

◆ poznámky, česky, vznik: nedatováno, pravděpodobně 50. léta ◆ poznámka: původní dokument zařazen mezi další dokumenty týkající se činnosti Nové orientace

◆ notes, Czech, origin: nedatováno, pravděpodobně 50. léta

Předběžná studie o povaze metod [1950]

1. Každá činnost vědomě záměrná je charakterisována strukturou do jisté míry souvislou, kterou nazveme postupem.

2. Takový postup, jehož účelem je rychlé a spolehlivé (přesné) uskutečňování cílů určitého druhu a který je jim všem společný, tj. takový postup, který splňuje tento účel v celé řadě shodných nebo podobných případů, nazýváme metodou.

3. Pokud jde bezprostředně o systematické racionální zpracování nějaké otázky nebo souboru otázek, může jít v podstatě o činnost trojího druhu:

a) racionální:

1. induktivní hypotéza pojmová (Inbegr)

2. práce logická (konání soudů)

b) neracionální:

3. práce se symbolikou

4. Naše počítky, představy a všechno naše vědomí jest výsledkem zápasu naší mysli s chaosem, z něhož mysl si svůj svět modeluje (Rádl). To platí ovšem i v oblasti racionální; podle Tvrdého jest pojem v prvním stadiu induktivní hypotézou, která konáním soudů jest zjasňována a verifikována. Prostě: abychom nějak zpracovali rozsáhlý materiál v racionální sféře, tvoříme si ve své mysli pojmy jakoby na zkoušku, a jejich upotřebitelnost, oprávněnost a správnost se nám objeví až v práci s nimi. Tak si tvoříme tzv. induktivní hypotézy pojmové.

5. Induktivní hypotéza pojmová je začátkem každého racionálního postupu (tzn. postupu při racionálním zpracování otázek). Není žádné skutečné metody v jejím oboru, neboť každá taková „metoda“ postrádá jakékoli racionální oprávněnosti, kterou bychom si mohli uvědomit dříve, než jí užijeme. Jde vždy jen o nápad (hypotézu); můžeme si však pomáhat seznamem takových „nápadů“, ale to pak je pouhá pomůcka, nikoli metoda.

6. Pokud jde o konání soudů (práci logickou, aktuálně promyšlenou, nikoli logistickou, tj. práci se symbolikou), nemůže ani zde jít o žádnou metodu, neboť platnost skutečného soudu je nám logicky evidentní, a to prejudičně, tj. dříve, než byl soud vykonán nebo lépe, zároveň s jeho konáním. Soud totiž konáme jako logicky nutný. Jakákoli metoda může zde být jedině povahy kontrolní, a tím spadá do skupiny druhé (o níž bude pojednáno), neboť jako taková nutně se přenáší na práci se symbolikou, anebo má charakter heuristické metody, o níž jsem pojednal ve skupině předešlé (a o níž šíře pojednám ještě na konci statě)

7. Často je konání skutečných (tj. aktuálně promyšlených a konaných) soudů velice zdoluhavé a řada důkazů příliš rozsáhlá. V takových případech užíváme zkratk, tj.

konáme soudy nepravé (naproti pravým, aktuálně přísně racionálním a evidenci logickou provázeným), totiž tehdy, když užijeme nějakého tvrzení, o němž prohlásíme: toto je dokázáno (= to lze dokázat), ať už pak jsme schopni okamžitě důkaz provést anebo prohlásíme, že jsme jej zapomněli (ale víme o něm). To pak je jeden druh metod v oblasti racionální, který má charakter logické zkratky a je náhradou za pracné a zdĺouhavé zdůvodňování tím způsobem, že odkazuje na podrobný důkaz provedený jinde a jindy a že užije toliko jeho výsledku. Příklady: užití věty Pythagorovy, vět Euklidových, vzorce Heronova. Ale nemusí jít vždy o symboliku (viz Sokratovy rozhovory). Poněvadž však není velké spolehnutí na detailní přesnost paměti, bývají všechny důkazy fixovány v jisté symbolice; to však jen pro zřetel praktický, nikoli ze zásadní nutnosti.

8. Konečně se může někdy stát, že se vzrůstem složitosti případu pozbýváme schopnosti pojmut vše ve svou mysl a tím i schopnosti konat bezpečné soudy. Tehdy užijeme účelné symboliky, která celý postup zmechanisuje (např. algoritmus při násobení několikamístných čísel nebo tabulky logaritmické). Tady ovšem užití symboliky je zásadní nutností. To je pak druhý druh metod v oblasti racionální, charakteristický zvl. pro logistiku. Jejich charakterem je zmechanisování postupu racionálního; jsou jakýmsi pomocným zařízením.

9. Tento naposledy uvedený druh metod vyžaduje však jisté přípravy, dříve než může být takový postup zahájen; způsoby takových příprav (např. analýsa) bývají někdy rovněž považovány za metody. Jelikož však v nich jde spíše o ujasňování situace racionální, tj. teprve vidění a nikoli řešení, je nutno tuto skupinu zahrnouti do prvního oddílu, totiž do metod heuristických (pokud to není sama indukční hypotéza).